

Izvorni znanstveni članek (1.02)

Bogoslovni vestnik 74 (2014) 3, 413—434

UDK: 378:27(497.4)''17''(091)

Besedilo prejeto: 1/2014; sprejeto: 9/2014

Stanislav Južnič

Ukinitiv teoloških študijev v Ljubljani: ob dvestoletnici smrti njihovega direktorja Jožefa Gregorja Lenaca; ob dvestoletnici Družbe Jezusove

Povzetek: Opisujemo kratko obdobje postjezuitske semiuniverze v Ljubljani, ki se je razvijala od prepovedi jezuitov leta 1773 dalje. Obsegala je teološko fakulteto do njene ukinitve in preselitve v Innsbruck jeseni 1783, filozofsko fakulteto do njene preselitve dve leti pozneje in filozofiji priključeni mediko-kirurški študij, ki je edini preostal viharje jožefinizma. Glavna akterja dogajanja sta bila na jožefinski strani knezoškof Karl Herberstein in profesor dogmatike in direktor višjih študijev, Jožef Gregor Lenac z območja Reke, na nasprotni strani pa profesor fizike Anton Ambschell in siva eminenca nekdanjih ljubljanskih jezuitov, Gabrijel Gruber. Lenac je uspešno tožil svojega podrejenega Ambschella dunajskim oblastem, vendar uspeh po svoje ni koristil ne njemu ne Herbersteinu. Po Lenačevem odhodu je fizik Ambschell prevzel njegovo dostojanstvo direktorja, obenem pa še Lenačev slog vladanja skupaj s spodbujanem študentov, da so pričali proti Ambschellovemu nasprotniku, razsvetljencu Novaku. Dosežek Ambschellovih rovarjenj se prav tako ni veliko razlikoval od Lenačevega: po teološki je Ljubljana izgubila še filozofsko fakulteto. Ostal ji je le Hacquetov mediko-kirurški študij, vendar se je tudi Hacquet leta 1787 preselil v Lvov, samo nekaj tednov pred Herbersteinovo smrtjo.

Ključne besede: Jožef Gregor Lenac, Gabrijel Gruber, Anton Ambschell, Jožef Andrej Novak, Karl Herberstein, zgodovina znanosti, zgodovina Teološke fakultete v Ljubljani

Abstract: **Suppression of Theological Studies in Ljubljana: The Bicentenary of the Death of their Director Joseph Gregor Lenac; the Bicentenary of the Restoration of the Society of Jesus**

The short period of Ljubljana post-Jesuit semi-university after the suppression of Jesuits is described. The institution comprised the theological faculty until it was moved to Innsbruck in autumn 1783, the philosophical faculty until its suppression in 1785, and the medical-surgery studies, which were the only ones to survive the Josephinian reforms. The main protagonists on Emperor Joseph's side were the prince-bishop Karl Herberstein and professor Josip Gregor Lenac. Lenac was a professor of dogmatic theology born in Rijeka, who became the director of Ljubljana higher studies during the decade following the suppressi-

on of the Jesuit order. Lenac gained the support of the prince-bishop, but their main adversaries were the professor of physics Anton Ambschell and the future Jesuit General Gabrijel Gruber. Lenac and Herberstein successfully complained against the former Jesuit professor Ambschell in Vienna, but their support of the Emperor Joseph's politics eventually did not pay off. Lenac's theological studies were moved to Innsbruck and shortly afterwards Ambschell's philosophical studies faced a similar destiny. Namely, Ambschell took over Lenac's position as the director of Ljubljana higher studies and, a year and a half after Lenac's departure, he exactly repeated Lenac's policy with his best students accusing his colleague and adversary Novak, professor of logic and metaphysics. The result was that also Ambschell's philosophical faculty was taken from Ljubljana. Only Hacquet's medical-surgery advanced studies remained in Ljubljana, yet Hacquet left for Lvov in 1787, a few weeks before Herberstein's death.

Key words: Josip Gregor Lenac, Gabrijel Gruber, Anton Ambschell, Karl Herberstein, Rijeka, Ljubljana

1. Uvod

Po prepovedi jezuitov leta 1773 je nekdanja jezuitska semiuniverza v Ljubljani obsegala teološko fakulteto do njene ukinitve po cesarskem dekretu z dne 20. 3. 1783 (Kolar 2004, 86) oziroma do preselitve v Innsbruck jeseni 1783, filozofsko fakulteto do njene ukinitve dve leti pozneje in mediko-kirurški študij. Po propadu jožefinskih reform so obe ljubljanski fakulteti obnovili skupaj z nekoč jezuitskimi učnimi močmi za matematično-fizikalne predmete.

Glavna akterja ljubljanskih dogodkov v desetletju po prepovedi jezuitov sta bila na jožefinski strani Karl Herberstein (* 1719; † 1787) in njegov sprva tesni sodelavec, profesor dogmatike in direktor višjih študijev Jožef Gregor Lenac. Herberstein je bil knezoškof od decembra 1772. Vodil je študijsko komisijo od leta 1774 do konca leta 1778, ko ga je zamenjal cesarsko-kraljevi (k. k.) svetovalec Alojz Adolf grof Turjaški ob članih komisije k. k. svetovalcu Francu Jožefu grofu Wurmbrodu iz štajerske rodovine posestnikov Zgornje Radgone, k. k. prisedniku Lenacu in k. k. aktuarju Jožefu Hübnerju (* 1728; † 1780). Lenac je postal direktor liceja po smrti kanonika Antona Svetina († 23. 3. 1777), in to v nasprotju s Herbersteinovi nameni, čeprav sta oba podpirala cesarske reforme in sta se vsaj v prvih ljubljanskih letih dobro razumela. Študijski referent kranjskega deželnega glavarstva Franc Saleški Gallenberg (* 17. 6. 1747; † november 1803) je kmalu po svoji poroki leta 1775 prvi zasebno opozoril Marijo Terezijo, da zaradi Herbersteinovega študijskega vodstva med profesorji vre. Franc se je dne 1. 9. 1774 poročil z Theclo Lichtenberg (* 25. 10. 1755). Bil je brat Sigismunda grofa Gallenberga (Janž Žiga, * 4. 2. 1751; † 11. 8. 1800, Dunaj), ki je bil od 20. 4. 1774 do 8. 7. 1775 tajnik Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti kot ljubljanski gubernijalni svetnik do predstavitev v Galicijo; moža sta bila sinova razvpitega melanholika Wolfa Sigmun-

da Antona Jožefa grofa Gallenberga (* 1707; † 1773) in Marije Cecilije Ester grofice Orzon (Vovko 2004, 425; Ciperle 2001, 77; 78; 80; Kolar 2004, 90; Schiviz 1905, 87, 205; Gothaisches genealogisches Taschenbuch ..., 13: 306; Schönfeld 1825, 2:75; Umek 2006, 7; Schmidt 1963, 1:168; Nečasek 1861, 3:4).

Med nasprotniki jožefinskih prekucij je bil najbolj izpostavljen profesor fizike Anton Ambschell, vendar je imel bržkone mnoge niti slej ko prej v rokah poznejši general jezuitov Gabrijel Gruber. Lenac je bil s svojim pritoževanjem čez podrejenega Ambschella vsekakor nadvse uspešen pri dunajskih oblasteh, vendar uspeh po svoje ni prinesel sreče ne njemu ne Herbersteinu. To je bila namreč Pirova zmag: Ambschellu so resda prepovedali pridiganje, Gruber pa je moral na skrivaj pobegniti iz Ljubljane, ne da bi prodal svojo palačo nasproti cerkve sv. Jakoba sredi januarja 1785, dve leti pred smrtjo svoje matere v vili Področnik. Vendar je moral sam Lenac že dobro leto pred Gruberjem vzeti pot pod noge ob preselitvi ljubljanske teološke fakultete v Innsbruck (Kolar 2004, 86), Herberstein pa je bolan umrl nekaj mesecev za Gruberjevo materjo. Ambschell in Gruber sta bila člana kranjskega Društva za poljedelstvo in koristne umetnosti, Herberstein in Lenac pa ne.

Dogodki ob ukinitvi ljubljanskih visokošolskih študijev na predvečer francoske revolucije nikakor niso neznani slovenskemu zgodovinopisju. Vendar so se dose-danji raziskovalci ukvarjali predvsem z epilogom dogajanja, s sporom med Ambschellom in Novakom kot povodom za ukinitve ljubljanskih filozofskih študijev; pri tem so se nedorečeno križala različna mnenja o Novakovem rodu, o njegovi redovni pripadnosti in celo o osebnemu imenu. Med opisovalci dogajanja velja izpostaviti Linharta, Dimitza, Nečaseka, Franceta Kidriča, Branka Reispā, Jožeta Ciperleta in Franja Emanuela Hoška; originalne dokumente z burnega poletja 1785 so bržkone uporabljali zgolj prvi trije, nato pa so se izgubili. Nihče doslej ni dognal, da je ključ zagate tičal v poprejšnjem sporu med Lenacem in Ambschellom, ki je sprožil ukinitve ljubljanskih teoloških študijev, poldrugo leto preden je enako doletelo ljubljansko filozofijo. Naša obravnava zapolnjuje to vrzel – ali pa vsaj tako upa njen pisec.

2. Ljubljanski profesorji po prepovedi jezuitov

Leta 1772/1773 je bil v Ljubljani rektor fizik Kristjan Rieger, prefekt višješolske Lga študija pa nekdanji ljubljanski fizik in celovski matematik Ignaz Rasp (* 1717, Ljubljana; SJ 1736, Dunaj; † 1791, Stična). Prepoved jezuitov je končala njuno šolniško delo v Ljubljani, večina od enaintridesetih ljubljanskih jezuitskih patrov in magistr̄ov pa je ostala v Ljubljani. Dne 4./5. novembra 1777 je nekdanji jezuit Gregor Schöttl umrl, zato je njegova predavanja iz fizike prevzel ljubljanski profesor kazuistike in moralne teologije od leta 1767 dalje, Ignac Rosenberger (* 1724, Dunaj; SJ 2. 11. 1741, Trenčin; † 1801), izkušeni budimski, celovski in ljubljanski profesor matematike v letih med 1760/1761 in 1764/1765. Takoj nato je dne 8. 11. 1777 ljubljanske višje študije vizitiral direktor artistskih fakultet (*Artiorum*), od leta 1770 dalje direktor dunajske bogoslovne fakultete, profesor kanonskega

prava Franjo de Paula Tomičič (* 1729, Kastav; † 1790). Tomičič je med leti 1778–1783 vodil graško univerzitetno knjižnico kot naslednik profesorja dogmatike Richarda Teckerja (* 1732; † 1798) in bil nato leta 1784 in leta 1785 rektor graškega liceja, kjer je zaposlil tudi Lenaca. Lenac je ob vizitaciji rojaku Tomičiču očrnil ljubljanske višje študije skupaj s predsednikom študijske komisije Herbersteinom in z nekdanjimi jezuiti (Ciperle 2009, 16; Verhovc 1905, 2; Lukács 1988, 1409; AS 7, Dež. glav. št. 73, Lit. S, št. 19, zv. 9; Hoško 2005, 333–334; Marolt 2004, 403; Sorč 2004, 178).

Rosenberger je bil eden redkih jezuitskih profesorjev bogoslovja, ki je predaval tudi po prepovedi jezuitskega reda leta 1773, čeprav ga je pri moralni teologiji že leta 1773 nadomestil Franc Ziegler. Rosenberger je v Ljubljani od začetka novembra 1777 do 23./25. februarja 1778 obdelal splošno fiziko do zadnjega poglavja, astronomije. Deželno glavarstvo je nameravalo zaupati Rosenbergerju oba semestra, kljub temu pa so v Ljubljani zaposlili poklicnega fizika Ambschella dne 17. 1. 1778 z letno plačo 500 fl po nepodpisanem dnevniku za obdobje od 14. 10. 1775 do 25. 12. 1782. Ambschell je med leti 1771–1773 študiral fiziko in ponavljal snov z dunajskimi slušatelji matematike (*Catalogus personarum* 1772: 35; 1773, 35). Leta 1776 je bil na dunajski univerzi promoviran v doktorja artističnih umetnosti skupaj z devetimi sošolci. Postal je nedeljski spovednik pri oltarju kralja Albrehta II. v nekdanji jezuitski cerkvi Am Hof; med iskanjem namestitve zunaj prestolnice je pogosto menjaval stanovanja na Dunaju. Nekdanji ljubljanski jezuiti so mu priporočili katedro za fiziko v Ljubljani, ki je bila prosta po Schöttlovi smrti. Dva meseca pozneje je Ambschell postal ljubljanski profesor.

Ambschell je prispel v Ljubljano dne 14. 2. 1778. Dva tedna pred sedemindvajsetim rojstnim dnevom je dne 24. 2. 1778 začel nadaljevati Rosenbergerjevo delo s predavanji o astronomiji. Po študiju splošne fizike pri predavatelju Rosenbergerju je Ambschell le stežka ocenjeval znanje svojih novih varovancev. Napovedal je izpite, saj je predstojnik Lenac zahteval preverjanje znanja že med velikonočnimi počitnicami. Dne 7. 4. 1778 je sledil uspešen preizkus znanja, ki ga je Lenac pohvalil v svojem protokolu. Dne 8. 4. 1778 je sledil drugi izpit iz splošne fizike, naslednji dan pa je bila razvedrilom namenjena nedelja. V ponedeljek, 10. 4., je bil izpit iz algebre, naslednji dan – zadnji dan velikonočnih počitnic – pa je Ambschell vodil še tretji izpit iz splošne fizike. Dne 12. 4. je bilo konec počitnic, tako da je Ambschell dne 27. 4. začel predavanja iz posebne fizike, ki jih je končal dne 20. 6. po osmih tednih, predavanj pa je bilo po dve do tri ure na dan, v zimskih mesecih celo po tri do štiri ure na dan. Leta 1777/1778 so ljubljanski študentje poslušali predavanja iz fizike štiri mesece in pol in ne le tri mesece, kakor je trdil Lenac, ki ni upošteval Rosenbergerjevega pouka. Dne 20. 6. 1778 je Ambschell poročal nadrejenim, da je dokončal fizikalna predavanja in da bo začel nedeljske izpite za devet kandidatov ob 9. jutranji in ob 5. popoldanski uri. Po dveh ali treh urah utrjevanja, ponavljanja in preverjanja je študente sredi julija že pripravil na izpite, ki so si sledili v dneh 15., 20., 22. in 24. 7. 1778. Deželni glavar Jožef Marija grof Turjaški si je blagohotno pustil posvetiti dva izpita s področja filozofije, dne 1. in 2. 8. 1778. Dne 2. 8. 1778 so bili vsi izpiti in obrambe končani. Ohranila sta se dva na-

tisa Ambschellovega, Čoklovega in Jellovega izpita iz julija 1778, vezana v Ambschellov prirejeni prevod Herbertove razprave o prožnosti vode. Prvega je študent Jožef Cypriani posvetil knezoškofu, drugega pa njegov sošolec Gaspar Sluga dežel-nemu glavarju. Tretji ohranjeni prevod brez tez je s svojim lastniškim zapisom za-znamoval Kranjčan Avgust Sluga (* 1753; † 1842), kranjski župnik od leta 1799 dalje in dedič knjižnice cistercijanskega samostana v Kostanjevici, razpuščenega leta 1786; A. Sluga je leta 1841 svojo knjižnico podaril ljubljanskemu škofu.

Dne 17. 7. 1778 je Franc Anton pl. Raab (* 21. 12. 1722, St. Leonhard na Koroškem; † 20. 4. 1783, Dunaj) naštel težave po Schöttlvi smrti. Dne 27. 6. 1778 in dne 25. 7. 1778 so dunajske oblasti zagotovile 300 fl letnih prispevkov za fizikalne naprave. Ambschell jih je moral poprej opisati in ovrednotiti, zato je dne 18. 7. 1778 na posebnem lističu polovičnega A 4 formata v Ljubljani potrdil strošek 91 fl 9 kr in dodatnih 76 fl za nabavo aritmetičnih naprav; denar je vzel od zagoto-vljenih 300 fl. Prihranil je 132 fl 51 kr za nakup pouku namenjenega sistema stro-jev na Dunaju, kakor je potrdil grof Gallenberg; Ambschellova predavanja o naba-vljenih »nemških strojih« so bila zagotovo privlačna za ljubljanske študente. Dne 16. 9. 1778 je Florijan Pogačnik z dvema drugima podpisal dunajska navodila za preverjanje študentskega znanja iz fizike na ponavljanjih in izpitih, dne 20. 11. 1778 pa je Ambschellov spor z direktorjem Lenacem že izbruhnil na dan (AS 7, Dež. glav., Lit. S, št. 19, št. 72, zv. 6–7, in št. 73, zv. 9; NUK-5129; NM-1071; FSLJ-17 d 80; AS 533, Statut Agricultur Societat).

Ambschell je sestavil popis šolskih fizikalnih naprav: »V Ljubljani 28. januarja (1779) podpisani Anton Ambschell, učitelj fizike, potrjujem da so vsi našeti stro-ji najdeni v popisanem stanju, prav tako pa stvari zatečene na kraju samem.« Za-pisnik je bil svojevrsten prejem in predaja med začasnim predavateljem fizike Rosenbergerjem in Ambschellom manj kakor leto dni po Ambschellovem prihodu v Ljubljano, čeprav Rosenberger ni bil podpisan. Ljubljanske šolske fizikalne pri-pomočke so znova popisali dne 22. 7. 1779.

V šolskem letu 1778/1779 je Ambschell po Lenačevem protokolu filozofije in po svojih lastnih zapiskih pripravil prve izpite iz splošne fizike komaj dne 22. 3. 1779 in dne 16. 4. 1779, iz posebne fizike pa dne 17. 6. 1779. Študentje so se le stežka naučili posebne fizike v borih dveh mesecih. Doktor obojega prava Anton Zenker je dne 4. 3. 1783 potrdil z voščnim in navadnim pečatom, da je poslušal Ambschellova predavanja leta 1778/1779. Izpit iz splošne fizike je opravil takoj prvi dan po veliki noči, iz posebne fizike pa konec junija. Zenker in Wolfgang Muha (Mucha, * 5. 9. 1758, Lokev, jugovzhodno od Lipice; † 10. 12. 1826, Oviedo, na severu Španije) sta bila med nižjimi študiji retorike uvrščena takoj za nagrajenci, avgusta 1779 pa je Muha svoj izpit pri Ambschellu, vezan v Ambschellovo razpra-vo o težišču, posvetil Žigu Zoisu (AS 7, Deželno glavarstvo, Ecclesiastica, št. 212, Littera A, št. 8, zv. 1, 73 v.; 1781; Črnivec 1999, 312, 315, 318; Schiviz 1905, 51, 82, 90, 333).

Konec avgusta 1779 je Ambschell zbolel; zdravje se mu je konec oktobra še po-slabšalo, tako da od začetka novembra 1779 do polovice januarja 1780 ni predaval. Vročico je zdravil z mrzlimi obkladki in z idrijskim živim srebrom. Do konca febru-

arja 1780 je napel vse moči, da je odpredaval potrebno snov. Komaj februarja 1780 je pripravil prvi izpit, dne 6. 3. 1780 pa je sestavil izpit iz splošne fizike. Dne 7. 3. 1780 je razpravljal o cikloidi z opisom Sonca. Bolan je zapustil Ljubljano, da bi si privoščil zdravilne kopeli med dunajskimi počitnicami ob ogrsko-avstrijski mejni reki Leithi. Bil je na Ogrskem in na Dunaju po Lenačevem ljubljanskem poročanju z dne 17. 1. 1783. Zdravniško poročilo za obolelega Ambschella je pozneje, dne 2. 3. 1783, podpisal stric matere Žiga Zoisa, Joannes Crisostom Pollini (* 27. 1. 1712, Radovljica; † 7. 11. 1786, Ljubljana), ki je leta 1737/1738 postal kranjski deželni fizik in v enainštiridesetih letih službe dosegel dedni plemiški stan. Objavil je lekarniško delo o urinu in popis kranjskih termalnih vrelcev (Faganel 1999, 8). Pollini je Ambschellu izmeril za štiri stopinje povišano temperaturo. Izogibal naj bi se večjim naporom, vključno s predavanji. Pollini je Ambschellu za ozdravitev svetoval pot in spremembo zraka, vendar je Ambschell z odhodom odlašal tudi zaradi nasprotovanja Lenaca, ki je zahteval, naj hodi predavat, tudi če bolan; ko se mu je Ambschell potožil zaradi bolezni, je Lenac hotel najeti suplenta. Ambschell je stopil do predsednika študijev, grofa Marija Jožefa Turjaškega; predlagal je medicinski svet, ki bi mu omogočil nekaj tednov zdravljenja v toplicah. Pollinijev nasvet se je udeležil šele s Ambschellovo potjo v ogrsko očetnjavo; obiskal je tudi Bratislavo in Dunaj, kjer ga je pregledal zdravnik. Iz Bratislave je odpotoval v Zagreb in od tam nazaj v Ljubljano, kjer je popoldne 24. oziroma 26. 4. 1780 zopet prevzel predavanja; ozdravel je po veliki noči 29. 4. 1780. Lenac je v svojem dnevniku trdil, da se je Ambschell vrnil komaj dne 29. 4. 1780 in nadaljeval predavanja posebne fizike, ki pa naj bi jih končal že konec maja. Ambschell je temu oporekal in trdil, da je posebno (eksperimentalno) fiziko predaval veliko dlje v maju in v juniju. Avgusta 1780 so prihodnji filozof Jožef Mislej (* 1761; † okoli 1840) in sošolci privzeli svoje izpitne teze iz fizike v Ambschellovo razpravo o gibanju.

Lenac je Ambschellu očital predavanja brez uporabe zapovedane Biwaldove knjige. Ambschell se je posrečeno zagovarjal, da je to seveda res, saj Biwaldovega učbenika ne prebira študentom na predavanjih; raje ga preuči doma in nato študentom predava po svojih besedah s komentarji ob urejenem prirejenem sistemu, ki bi moral navdušiti celo samega Lenaca. Podobno je pri predavanjih dogmatike, logike ali cerkvene zgodovine, ko predavatelj ne bere le učbenika, temveč besedilo tudi pojasnjuje; v resnici je svoje lastne zapiske rad uporabljal tudi Lenačev sodelavec Franc Tomaž Pogačnik v Innsbrucku. Ambschell je navrgel še novico o pisanju svojega lastnega učbenika, ki je v resnici izšel pol desetletja pozneje v nemščini (1791–1792) in nato še v latinščini. Najbolj je Ambschella razkačila Lenačeva pripomba o Ambschellovih dejavnostih, nesprejemljivih za mlade. Tu je Ambschell dopustil celo nekaj zmerjanja. Namignil je, da vsi vedo, v kakšnih razmerah Lenac živi; takšne Lenačeve izjave so nevredne učenjaka in celo predstojnika liceja, je Ambschell posebej s klicajem poudaril v dopisu, poslanem deželnemu glavarstvu. Pri tem je zatrdil, da sam ni nikakršen fantič, temveč študiran mož, profesor in stolni kanonik. Lenac naj bi popačil Ambschellove izjave, saj naj bi Ambschell leta 1779 kranjski študijski komisiji in dunajskim oblastem predlagal, da bi se celotna fizika predavala v dveh do treh mesecih. V resnici so dne 23. 9.

1778 z Dunaja priporočili, naj profesor matematike (Jell) pet mesecev predava študentom fizike o uporabi fizike v astronomiji in v civilni in vojaški arhitekturi; omenili so tudi profesorja agronomije, Gruberjevega prijatelja Giehla. Dne 23. 11. 1778 oziroma leta 1779 je prispel z Dunaja ukaz, naj slušateljem fizike (v drugem letniku) po eno uro na teden predava profesor matematike. Jell je po uslužbenem listu iz leta 1779 predaval uporabo matematiko, ki je obsegala mehaniko, hidrostatično in hidravliko s praktično geometrijo; snov se je na sporen način prepletala s celotnim Ambschellovim poukom, razen optike in eksperimentiranja. Ambschella je to podvajanje snovi motilo. Zato je dne 8. 7. 1779 na petih straneh z naslovom Pro Memoria kranjski študijski komisiji predlagal, naj uporabno matematiko predavajo (Jell) kar brucem prvega letnika filozofije; kandidati bi potemtakem prišli v drugi letnik k predavanjem fizike že dobro podkovani in pripravljeni za bolj poglobljena predavanja iz mehanike. Na drugi strani svojega spisa je svoj predlog utemeljil z opisi planetov, z aerometrijo, hidrostatično, hidravliko, optiko, magnetizmom, električno in s fizikalnim opisom rastlin in kamnin. Uporabljal je dognanja Newtona, prostozidarja Desaguliersa (Delasaguliers), s'Gravesanda in Musschenbroeka ob Biwaldovi sintezi. Newtonove dosežke je obdelal kot pripravo za predavanja iz mehanike, ki so bila dejansko Ambschellova stroka. Na koncu se je – bržkone brez koristi – skliceval kar na avtoriteto Gottfrieda barona van Swieten (* 1733; † 1803), čigar priimek pa je napačno zapisal kot Swite, Svitn, Suitn. Baron naj bi zastopal Ambschellovim podobne ideje, vendar se je pozneje ob sporu z Novakom izkazalo, da Swieten ni podpiral Ambschella. Dne 7. 9. 1779 je Friderich von Eger z dvema sodelavcema v cesaričinem imenu potrdil Jellove predavanja za fizike; zahtevali so Ambschellovo upoštevanje nadrejenega Lenaca ob predavanjih po Biwaldovi učni knjigi. Lenac se je znova pritožil čez Ambschella dne 23. 10. 1779. Jell in Biwald sta bila očitno jožefinskim oblastem bolj všečna nekdanja jezuita, čeprav sta Ambshell in Biwald vsak po svoje podpirala Boškovičev nauk (AS 7, Dež. glav., št. 73, Lit. S, št. 19, zv. 9; zv. 8, Acta de ann., 1780, 1781, 16–18; folij vstavljen v dunajski odgovor, podpisan dne 10. 4. 1780, z glavo, datirano dne 21. 4. 1780; zv. 7, 18^r, 20. in 10. folij, šteto od zadaj).

3. Ambschellovi sodelavci

Prvi v zgodovinopisju dajemo iz rok dokaj popoln pregled ljubljanskih profesorjev nižjih in višjih teološko-filozofskih študijev v desetletju po prepovedi jezuitskega reda na podlagi popisa, nastalega leta 1780/1781, danes shranjenega v Arhivu Republike Slovenije. Nižje študije je vodil – v svojem 59. letu – Gruberjev prijatelj, gorenjski arhidiakon Ignac baron Taufferer (* 19. 1. 1722) s plačo 400 fl; svoj čas je bil ljubljanski jezuitski profesor fizike in je tako zelo dobro dojel strokovno ozadje spora med fizikom Ambschellom in direktorjem Lenacem. V zadnjem letniku nižjih študijev je učil štiridesetletni Korošec Janez Jakob pl. Knauer (* 16. 3. 1740, Strassfeld na Koroškem; SJ 18. 10. 1756, Dunaj; † 20. 10. 1819, Ljubljana), ki je leta 1762 v Gradcu ponavljal snov s študenti matematike (AS 7, Dež. glav., št. 72, Lit. S, št. 19,

zv. 7, Acta de ann., 1780, 1781 (datirano dne 24. 1. 1781, a glede na datume rojstev profesorjev zapisano jeseni 1780); ZAL LJU 184, 166–180; Lukács 1988, 2: 740).

Enaintrideset let star je leta 1780/1781 poučeval Kranjec Martin Naglič (* 1. 11. 1748, Žiri; SJ 19. 10. 1767, Dunaj; † 15. 11. 1795, Ljubljana), ki je leta 1772 v Trnavi ponavljal matematiko s študenti in je bil upokojen pred letom 1790 zaradi jetike; po prepovedi jezuitov je leta 1773 postal svetni duhovnik. V devetinštiridesetem letu je bil kranjski profesor grščine Janez Nepomuk Morack (Morak, Morach, * 2. 9. 1731, Ljubljana; SJ 28. 10. 1748; † 9. 1. 1807, Radomlje). Morack je bil star štiriinšestdeset let ob popisu dne 21. 12. 1795; bil je profesor grščine: 27. 11. 1796, 4. 12. 1797, 29. 11. 1798, 27. 11. 1797 in 27. 10. 1800. V triintridesetem letu je bil nekdanji jezuit Karl Rosman (Rozman, * 5. 9. 1748, Ljubljana; † 7. 5. 1824); upokojen je bil dne 14. 4. 1800, vendar je nadomeščal Hölzla še leta 1804. Rosman je po razpustu jezuitov leta 1773 postal svetni duhovnik. Šestdeset let stari Kranjec Maks Moravčer (* 10. 4. 1721; SJ 18. 10. 1738, Trenčín; † 15. 9. 1806) je bil med vsemi najbližji Gruberjev osebni prijatelj. V prvem razredu je v svojem šestintridesetem letu poučeval nekdanji češki jezuit, svetni duhovnik Jožef Helzel (Hölzel, * Katovice; † 22. 8. 1809), dokler ni bil upokojen dne 28. 2. 1807 (Lukács 1988, 1045; 1072; 1103; 1402; AS 7, št. 269, spis št. 2; Verhovc 1905, 2; Nečasek 1860, 2: 12; Ciperle 1980, 117; 112; 118; 119).

Višje študije je leta 1780/1781 vodil Jožef Gregor Lenac (Lenaz, * 1738, Reka (Fiume) »na Madžarskem«; † pred 1814, Komárno, na Slovaškem),¹ star je bil dva-inštirideset let in je imel profesorsko plačo 500 fl in direktorski dodatek 100 fl; v Ljubljani je bil že sedem let, torej je bil nastavljen takoj po prepovedi jezuitov. Teologijo je študiral v Gradcu med letoma 1763 in 1767 kot sošolec Gabrijela Gruberja. Lenac je zadnja leta preživel kot župnik v Komornu (Komárno) na današnji meji med Slovaško in Ogrsko, kjer ga je leta 1813 nadomestil župnik József Kolmár (* 1769, Kiskunhalas; † 1835, Komorn) (Kolar 2004, 86–7; AS 115, št. 15, folij 3^v; *Österreichisches Biographisches Lexicon* 1966, 4:93).

Franciscus Ziegler (Franc Andrej, * 1747) z Dunaja je bil pri starosti triintrideset let že sedem let in dva meseca v Ljubljani. Franc Tomaž Pogačnik (* 1739, Gomile pri Kopolju (Untererkenstein), ob desnem bregu Save na Dolenjskem; † 6. 9. 1799 Moravče (F. K. Lukman SBL 1949 2:408; Kolar 2004, 89)) je bil pri enainštiridesetih prav tako že sedem let in dva meseca v Ljubljani. Gorenjec Jakob Sorčan (* 15. 7. 1745, Srednje Bitnje pri Kranju; † 28. 12. 1804, Ljubljana) je kot petintridesetleten že šest let in dva meseca poučeval v Ljubljani. Vsi profesorji teologije ali filozofije so imeli po 500 fl letne predavateljske plače, bibliotekar pa je dobival po 300 fl na leto.

¹ Po drugih virih je bil rojen okoli leta 1745 (Hoško, 2010, 253–67). V matični knjigi rojenih/krščenih župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Rijeki, ki je vodila vpise vseh oseb, rojenih/krščenih, poročenih in umrlih na tedanji Reki, in v matičnih knjigah župe sv. Jurja na Trsatu, ki je vodila vse matične knjige rojenih/krščenih, poročenih in umrlih s teritorija današnjega Sušaka od 1. 1. 1736 do 31. 12. 1748, ni vpisano rojstvo/krst nobenega otroka z imenom in priimkom Josephus Gregorius Lenaz (Lenac, Lenatz). V tem obdobju so bili tam zapisani zgolj trije Josephusi Lenatzi. Dne 14. 5. 1739 je bil krščen Josephus Joannes Lenatz, sin Petrusa in Ursule. Dne 3. 3. 1740 je bil krščen Josephus Antonius Lenatz, sin Antoniusa in Margarithe. Dne 13. 2. 1744 je bil rojen Josephus Antonius Lenaz, sin Sebastianusa in Margarithe. V tem obdobju je bilo rojenih/krščenih okoli dvajset fantov, imenovanih Josephus Gregorius, vendar nobeden med njimi s priimkom Lenaz (Lenatz, Lenac).

Drugi del iste pole dimenzije 2 x A 3 je vseboval še končne podatke o Sorčanu, po njih pa so predstavljeni vsi trije drugače med seboj dodobra sprti profesorji višjih študijev filozofije. Prvi med njimi je bil Jožef Andrej Novak (krščen Jožef Novagk, * okoli 1750, Gorica; † 25. 4. 1788, Stična), profesor logike, metafizike in praktične filozofije od leta 1772 dalje, po uslužbenskem listu iz leta 1779. Osemindvajseten je bil Novak v Ljubljani že sedmo leto in je bil »Weltlich. philosophie doctor«, torej svetni učenjak. Anton Čokl (Tschokl) je zbolel dne 6. 4. 1779 in umrl dne 8. 4. 1779 kot profesor logike in metafizike, zato ga je dne 26. 5. 1779 nadomestil Novak na podlagi dvornega dekreta z dne 2. 10. 1780. Novak je opravil dunajski natečajni izpit. Kot stiški cistercijan z imenom Andrej je bil ordiniran dne 10. 8. 1770 v Ljubljani, nato pa je bil pet let reški profesor filozofije. To ni bil jezuit Jožef Nepomuk Novak, posvečen v sekavskega škofa, profesor retorike, poetike, filozofije in podravnatelj ljubljanskega liceja, ki je kot šestnajstleten Ljubljčan obiskoval ljubljansko retoriko leta 1769. Prav tako ni bil to Franc Ksaver Novak (* 2. 11. 1749, Ljubljana; SJ 18. 10. 1765, Dunaj; † 1804, Polotsk), ki je leta 1772 med dunajskim študijem fizike ponavljal matematiko s študenti. Franc Ksaver Novak je predaval gramatiko v Ljubljani od leta 1773 do odhoda v Rusijo h Gabrijelu Gruberju (AS 7, Dež. glav., št. 73, Lit. S, št. 19, zv. 9, str. 7; Nečasek 1861, 3: 4; Schmidt 1963, 269; AS 7, fasc. 4 (31. 5. 1786); AS 115, št. 15, folij 3v–4r; ZAL LJU 184, 166–180; Črnivec 1999, 281; Lukács 1988, 1103).

Sedemindvajsetleten (sic!) je leta 1780/1781 predaval Anton Aloysius Ambschell (* 9. 3. 1751). Bil je doma na Ogrskem in je bil takrat v Ljubljani že četrto leto, od januarja 1778. Samo pri Ambschellu opazimo očitno napako: če je bil že četrto leto v Ljubljani, bi morali biti podatki vneseni januarja 1781 ali pozneje, ko je bil dve leti starejši. Na koncu je pisec, bržkone kar Lenac, opisal Martina Jella (* 19. 11. 1730, Waldkirchen, severno od Passaua; SJ 17. 10. 1747, Dunaj; † 2. 12. 1797, Celovec), za katerega edinega ni navedel staža v Ljubljani; Jell je bil star devetinsitirideset let in je po ukazu grofa Gallenberga dne 28. 11. 1777 nadomestil Herbersteinu nevšečnega Jožefa Maffeija. Jellov prvotno zapisani kraj rojstva je bil prečrtan in popravljen v Passau. Novak je predaval enainšestdesetim študentom, Ambschell v drugem letniku le trinajstim, Jell pa petinšestdesetim v prvem letniku in trinajstim v drugem. Jellov sporni pouk statike, mehanike in hidravlike je v drugem letniku dopolnjeval Ambschellovega. Študentov filozofije je bilo oseminsedemdeset, študentov teologije pa šestdeset. Sledila je še razpredelnica za pet novomeških frančiškanskih razredov, datirana z 21. 8. 1781; Lenac je v nadaljevanju poročal tudi o novomeškem patru frančiškanku Kastulu Weiblu (Mihec Firbec, Vörwetz, ob krstu Janez, * 28. 4. 1741, Novo mesto; 1756/1757 OFM Novo mesto; † 25. 10. 1805) (Lukács 1987/88, 21, 1044; AS 7, Deželno glavarstvo, št. 71, publico politica, Littera S, št. 19, zv. 5, Acta de ann. 1777).

Leta 1782 si je Ambschell pridobil prestižni naslov apostolskega pronotarja, nato pa je postal član kranjske Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti; s tem se je rad hvalil še dolgo po letu 1785, ko je delo te družbe praktično prenehalo. Leta 1782 je Ambschell stanoval pod gradom v hiši meščana rokavičarja Jožefa Sturma in njegove žene Neže na Rosengasse, Stari trg š. 46 (danes Rožna ulica 21, severno

od cerkve sv. Jakoba). Zakonca Sturm sta v stavbi gospodarila v letih med 1766 in 1789, po smrti prejšnjega lastnika slikarja Franca Jelovška. Ambschellov nasprotnik Novak in Franc Ziegler sta stanovala v hiši župana-trgovca Matija Barthalottija na Velikem trgu št. 278, pozneje Mestni trg 18 oziroma Cankarjevo nabrežje 23, med Šušarskim mostom in Tromostovjem. Gabrijel Gruber je sprva – po prepovedi jezuitov – leta 1773 stanoval z bratom Antonom, z Jožefom Maffeijem in z Janezom Nepomukom Giehлом v hiši nekdanjega jezuita Ludvika Dizma Petermana (* 10. 11. 1721, Ljubljana; † 1798). Ludvikov oče Janez Jurij Peterman je okoli leta 1756 poslopje sestavil iz dveh hiš na Florijanski cesti št. 1 in 2. Dne 19. 2. 1716 je poročil Marijo Ano Puechenthal (* 1701; † 26. 10. 1778); njuni dediči so v hiši gospodarili od leta 1778 dalje, dne 25. 8. 1792 pa je posest prevzel Karl baron Hallerstein. Pozneje je G. Gruber prebival na St. Jacobs Gassen št. 71, danes Levstikov trg, v svoji – Gruberjevi – palači, zgrajeni leta 1773 še pred požarom, južno od cerkve sv. Jakoba. V Petermanovi hiši na Florijanski cesti 1 oziroma na Starem trgu št. 155 je pozneje leta 1782 stanoval Franc Tomaž Pogačnik. Lenac je stanoval v hiši Marka Šinka in njegove žene Lucije na Florijanski cesti št. 18 oziroma na Starem trgu št. 92, na današnjem Gornjem trgu. V soseščini na Starem trgu št. 83 je stanoval Gruberjev nasprotnik Hacquet (*Neuer Instanzkalender auf das Jahre 1782*, 32–33; 70; 73–74; Fabjančič, 1:59; 62; 236; 280; 319; 3: 618; Schiviz 1905, 205).

4. Lenačeva ovadba

Sociogram ljubljanskih šolnikov bi bil videti nekako takole: med Gruberjevimi zaupniki so bili predvsem nekdanji jezuiti Inocenc baron Taufferer, Karl Pauer (* 4. 11. 1721, Celovec; SJ 4. 11. 1744; † avgust 1789), Rosenberger, Moravčar, Rosman, Andrej Šemerl, *Giehl* in Maffei, najbolj pa je črtil Hacqueta po letu 1775. Herberstein je cenil Gruberjev umetniški okus (18. 7. 1773); pozneje je kritiziral premajhne sobice Gruberjeve palače, primerne zgolj za prepovedane jezuite, ki jim drugače ni bil sovražen (Lukács 1988, 2: 1156; Verhovc 1905, 2; Lavrič 2004, 463; Rajšp 1992, 262).

Ambschell je sodeloval z Nagličem; nasprotoval mu je janzenist Herberstein, predvsem pa Lenac. Herberstein in Lenac sta si bila sprva dobra, pozneje pa ne več. Herberstein je spodbujal Čokla, ne pa Marka Pohlina; odstavil je Maffeija in tožil svojega nekdanjega prijatelja F. Zieglerja. Franc Saleški Gallenberg je cesarico opozoril na Herbersteinove spodrsaljake. Ziegler je ostal zaupni prijatelj Linhartovega sopotnika Martina Kuralta. Linhart je hvalil Herbersteina, dokler ni bil ob službo pri njem; za drege Ambschella in Novaka ni posebej obžaloval, saj ju ni imel za domačina.

Lenac je za svoj pouk uporabljal dela sorbonskega nasprotnika janzenizma Honoréja Tournélyja (Turnély, * 1658; † 1729), dominikanskega nasprotnika jezuitov Daniella Concina (Concina, * 1687; † 1756) in dominikanskega beneškega profesorja Giovanniya Vincenza Patuzzija (* 1700; † 1769). Lenačeva naravnost v pozne oblike janzenizma nikakor ni šla skupaj z Gruberjevimi skrivnimi načrti za obnovo jezuitov. Ker Lenac in Herberstein nista mogla neposredno prijati Gruberja,

razen z oviranjem dozidav Gruberjeve palače in nato z onemogočanjem njene prodaje, ponujene dne 4. 4. 1783, sta se lotila nekdanjega jezuita Ambschella (AS 7, Deželno glavarstvo, Publico Politica št. 72, Lit. S, št. 19, zv. 6; AS 33, Deželna vlada, Prezidialni spisi, konvolut 455).

Ambschell je domnevno kršil 6. točko pravilnika študijske komisije, ki je bil objavljen dne 16. 6. 1778, težave pa je glavarstvo javno izpostavilo dne 16. 1. 1780. Ambshell se je o svoji fizikalni katedri dne 10. 11. 1780 pogovarjal z vodilnimi uradniki, toda Deželno glavarstvo za Kranjsko je dne 16. 11. (1780) prejelo Lenačevo poročilo o preverjanjih študijske komisije in o referatih, zapisanih 16. 8. 1778 in 20. 8. 1778, 18. 6. 1779 in 30. 7. 1779, ki so jezili tudi Herbersteina. Končno je študijska komisija razrešila spor na »najboljši« način: to je povzročilo ukinitve ljubljanskih višjih študijev.

Leta 1781 in 1782 naj bi Ambschell delal nesprejemljive reči. Predpisani Biwaldov učbenik je uporabljal zgolj po svoji lastni presoji po poročilu Ambschellovih študentov fizike Antona Schreya in Georga Raspa z dne 15. 1. 1783. Dne 18. 1. 1783 je bil na Lenačevem domu zaslišan sedemnajstletni Schrey in za njimi še devetnajstletni Rasp; študenta sta zapisnikarju dala odgovore na domala enaka vprašanja. Dne 23. 2. 1783 je poročal še dunajski študent naravnega prava, Ljubljančan Ignatius Eisl, ki je poslušal fiziko pri Ambschellu leta 1781. Ignatius je leta 1779 poslušal ljubljanska predavanja iz humanitete, morda kot sorodnik Elisabet Eisl, ki je bila botra v Litiji leta 1780. Več študentov se je le podpisalo pod obremenilne trditve, s katerimi je Lenac prepričeval oblasti o nujnosti kaznovanja Ambschella.

Ambschell in njegov tekmeč Lenac sta svoje ljubljanske pedagoške stvaritve objavljala pri domačem tiskarju Egerju. Ambschell je ob študentskih tezah objavil prevod meritev stisljivosti vode (1778), disertaciji o težišču (1779) in o gibanju nasploh (1780). Nekaj tednov po Raspovem zaslišanju, marca 1783, so Rasp, Anton Sebastian pl. Franchenfeld (* 16. 1. 1765, Ljubljana), prihodnji nadškof Jožef Balant (* 1763), poznejši tajnik knezoškofove pisarne Alojzij Bonaventura Humi (+ 11. 12. 1820) in sošolci objavili osem strani Ambschellovih fizikalnih izpitnih tez. Lenac je leta 1776 objavil 116 strani ilustriranega teološkega izpita Janeza Christiana (24. 4. 1753; + 12. 9. 1796). Prvi mestni župnik pri sv. Jakobu v Ljubljani Janez Christian je bil sin zdravnika Janeza Krstnika (* 30. 5. 1712; + 1785) in vnuk župana Matija Christiana (* 1671; + 1741). Leta 1778 je Lenac dal natisniti razpravo o cerkvenem pravu na 205 straneh.

Lenac je pri študentih v začetku leta 1783 začel zbirati pisna potrdila o Ambschellovih pedagoških napakah. Doma na Gornjem trgu je zaslišal najmanj tri Ambschellove študente; v pisnih odgovorih na enoten vprašalnik so se strinjali, da namesto zapovedanega Biwaldovega učbenika Ambschell v nasprotju s pravili uporablja kar svoje zapiske. Od začetka novembra 1779 do srede januarja bolni Ambschell ni poučeval; nekateri študentje so izpostavili nepopolnost pouka še v zgodnjem marcu. Zamujeno je skušal nadomestiti s pospešeno razlago snovi do velike noči. Natančno je obravnaval cikloido, ne da bi študentom dajal naloge v obliki rebusov. Lenačeva poročila in zasebni dnevnik so namigovali celo na Ambschel-

lovo odtujitev nekaterih šolskih naprav. Zato je moral Ambschell posebno natančno popisati fizikalne naprave neposredno po ukinitvi filozofskih študijev leta 1785. Lenac je sestavil ovadbo z obilno pomočjo zamerljivih študentov, med katerimi sta dva že študirala naravno pravo oziroma anatomijo na Dunaju. Pritožba je romala k dunajskim oblastem; Lenac je bil Ambschellu posebno gorak zavoljo domnevnih domačnostih s študenti, predvsem ob malicah in med proslavami sklepa pouka ob plovbi, ozaljšani z glasbeno spremljavo. Zato mu je Herberstein prepovedal pridiganje. Obenem mu je očital upiranje direktorju študijev (Lenacu) po dunajskem dekretu z dne 1. 7. 1783, izdanem tri meseca in pol po Ambschellovem očitno jalovem dvajsetstranskem pisnem zagovoru. Kazen je izzval tudi natis Ambschellove ljubljanske pridige po godu njegovega zavetnika sv. Antona Padovanskega dne 14. 6. 1782 v frančiškanski cerkvi; Ambschell je pridigo previdno objavil kar pri dunajskem tiskarju in ne pri Janezu Frideriku Eggerju, pravkar nastavljenem ljubljanskem županu. Lenačeva spletka je dosegla Ambschellov suspenz, obenem pa je bil Lenac skupaj z drugimi profesorji bogoslovja prestavljen v Innsbruck (Kolar 2004, 89).

Ime, kraj in čas rojstva	Študent drugega razreda humanitete / študent fizike / datum pričanja
Henricus baron Wolkensperg (Heinrich Alois, * 12. 4. 1761, krst v ljubljanski stolnici; † 3. 11. 1808, Ljubljana)	1779 / 1780–81 / 24. 2. 1783, teolog
Fortunatus Jovio (Novomeščan); Josephus Richer (* Polhov Gradec); Josephus Umnigg (* Kirschentreuer); Josephus Feldner (* Žalec); Laurentius Tscherne (* Bled); Antonius Dolliner (* Škofja Loka); Laurentius Erze (* Vodice)	1779 / 1780–81 / 24. 2. 1783
Andreas Lambet (Lumbet, Lomber, * Maténa – Preddvor)	1780, najbližji nagrajencem / 1781–82 / 24. 2. 1783
Ignatius Zergoll (* Škofja Loka; † 1798, Lvov), Knafljev štipendist 1786, profesor na Lvovski pravni fakulteti	1780 premijant / 1781–82 / 24. 2. 1783
Andreas Zuderman (* Maténa – Preddvor)	1780 / 1781–82 / 24. 2. 1783
Josephus Zanker (Zankar, Ljubljančan, Knafljev štipendist leta 1786 med študijem prava); Franz (Ksaver) Jerschinovitch Löewengreif; Franciscus Storch (pl. Sturmbrand, * Mokronog); Anton Semen (* Železniki)	1779 / 1781–82 / 24. 2. 1783
Jacobus Suppan (* Radovljica), poznejši teolog in Schreyjev prijatelj	1780 premijant / 1781–82 / 24. 2. 1783
Anton Zenker, pravnik	1776 najbližji nagrajencem / 1778 / 4. 3. 1783
Johann Christoph Hackel (* 10. 1. 1758, Klein-Pocken, na Češkem)	1779 / 1780–81 / 24. 2. 1783
Ignatius Eisl (Ljubljančan)	1779 / 1780–81 / 23. 2. 1783, dunajski študent prava
Anton Schrey (Ljubljančan)	1781 opravil izpit iz grščine / 1782–83 / 18. 1. 1783
Georg Rasp (* Radeče), pravnik, Knafljev štipendist leta 1786	1781 najbližji nagrajencem / 1782–83 / 15. 1. 1783

Tabela 1: Študentje, ki so pričali proti Ambschellu; daljše navedbe poševno zapisanih je Lenac uporabil za pritisk na Ambschella (AS 7, Deželno glavarstvo, Ecclesiastica, št. 212, Littera A, št. 8, zv. 1, 72^r–72^v, 73^v; Črnivec, 1999, 315–318; Štefaniva 1990, 85; Schiviz 1905, 424, 333).

Dne 12. 3. 1783 je Ambschell na dvajsetih straneh povsem zavrnil vse očitke Lenaca in študentov, vendar ni veliko pomagalo. Lenaca je podpiral Herberstein. Lenačeve obtožbe na enainosemdesetih listih so nekajkrat presegle dolžino Ambschellovega zagovora. Med enaindvajsetimi Ambschellovimi tožniki so vsaj trije prejeli Knafljevo štipendijo med študijem prava na dunajski univerzi; tožba jih je očitno izučila in jim ni škodila na življenjski poti, kljub Ambschellovemu vplivnemu položaju na dunajski univerzi. Med tožniki je bil študent teologije, ljubljanski dijak 2. humanitetnega razreda leta 1779, Henrik baron Wolkensperg (Heinrich Alois, * 12. 4. 1761, krščen v ljubljanski stolnici; † 3. 11. 1808, Ljubljana). Bil je brat Felixa Viktorja Albina (* 2. 1. 1760, Ljubljana; † 1780) in sin Leopolda Franca Rudolfa (* 17. 4. 1725; † 14. 7. 1803), gospodarja Puštala pri Škofji Loki. Leopold je bil štiri desetletja svetnik pri deželni pravdi, dne 18. 12. 1771 pa je kot vdovec stopil v zakon z Marijo Elizabeto grofico Lichtenberg, vdovo Turjaško. Henrikova mati je bila Leopoldova prva nevesta, Marija Viktorija, rojena grofica Thurn Valsassina (* 1735; † 26. 3. 1770, Ljubljana), poročila sta se dne 22. 10. 1753. Henrikova botra sta bila deželni glavar Henrik grof Turjaški (* 1721; † 1793) in Maria Ana grofica Lamberg, rojena grofica Rotthal († 1762), soproga poznejšega deželnega glavarja Franca Adama Lamberga (* 1730; † 13. 5. 1803). Henrikova nezadovoljnost z Ambshellovimi predavanji je nedvomno nekaj veljala, prav tako pa je imela težo kritika Franza (Ksaverja) Jerschinovitscha pl. Löwengreifa (Xaver Johan Nepomuk, * 22. 8. 1762, Ljubljana), sina (Alfonsa) Hannibala in Marije Katarine, rojene Nicoletti. Njegov mlajši brat je bil okrožni blagajnik in upravnik Postojnske jame, Josip Jeršinovič vitez Löwengreif (Petsch, Poetsch, * 18. 3. 1775, Ljubljana; † 1844, Samobor) (Črničev 1999, 316; Vodopivec 1971, 66; Schiviz 1905, 63; 105; 107; 116; 161; 163; 209; 210; 283; Preinfalk 2013, 234; 239).

Wolkenspergovo kritiko je podpisal tudi Johann Christoph Hackel (* 10. 1. 1758, Klein-Pocken, na Češkem; † 26. 5. 1814), ki mu je nepremožni oče zagotovil študij s pomočjo svojega ljubljanskega prijatelja. Med nižjimi študiji se je izkazal kot zborovodja v cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani. Po dunajskem študiju medicine je postal zdravnik državne ustanove za gluhe, žalostna leta pred smrtjo pa ga je mučila popolna slepota. Objavljal je raziskave zdravljenja (*Hof- und Staats-Schematismus* 1807, 528J; 717), njegov sin skladatelj Anton Hackel (* 1799; † 1846) pa je razvil pedodovano glasbeno nadarjenost.

5. Ambschell obtožuje

Po Lenačevem odhodu je Ambschell postal rektor filozofske fakultete v Ljubljani. Zamerljivi Ambschell je skušal spodriniti Lenačevega somišljenika Novaka, Jellu pa ni rad prepuščal dodatnih predavanj iz matematike na račun pouka fizike v drugem letniku filozofskih študijev. Poldrugo leto po Lenačevi odselitvi je Ambschell domala ponovil njegovo napako. Preveč razsvetljenska Novakova predavanja so mu šla v nos. Napačen pedagoški prijem je znova rodil neželene sadove: po teoloških je Ljubljana izgubila še filozofske študije. Novak in Ambschell se verjetno

nista zavedala priprav na ukinitve ljubljanske filozofije, saj Linhartova in druga pričevanja namigujejo, da je bila ukinitve ljubljanske filozofije presenečenje. Vsekakor so bile ukinitve na dnevnem redu. Uradniki cesarja Jožefa so kar po vrsti odpravljali frančiškanske, kapucinske in druge teološko-filozofske študije po Kranjskem. Višji kancler v letih med 1782 in 1796 Leopold Vilém Kolovrat - Krakowský - Liebsteinsky (* 1727; †1809) je v pismu graškemu notranjeavstrijskemu guvernerju dne 5. 8. 1786 povedal, da je Ambschellov spor z Novakom le postavil piko na i že predvidenemu prenehanju študija filozofije v Ljubljani (Schmidt 1963, 1:269; 312–313; AS 14, Gubernij v Ljubljani, Reg. I, oddelek II, fasc. 4 (cenzura, študijske zadeve), z dunajskim Kolowratovim poročilom o financiranju filozofskega in kirurškega študija na univerzah in licejih z dne 3. 5./22. 5. 1784).

Novak je sprva poučeval na Reki; v Ljubljano je bil premeščen obenem s sodelavcem Lenacem. Oba sta prisegala na novodobne smeri bogoslovja v nasprotju z nekdanjim jezuitom Ambschellom. Novak je sprejel domisljico o večmilijonski starosti Zemlje, s katero je še stopnjeval račune Georgesa Louisa Leclerca grofa Buffona (* 1707; † 1788) o 168 000 let stari Zemlji, objavljene leta 1778 (Buffon 1841, 138). Razsvetljenska starost vesolja je močno preseerala seštevke starosti očakov iz Stare zaveze, na katere je prisegal Ambschell. Buffon je zaradi kritik svoje trditve zanikal, vendar s figo v žepu. *Theory of the Earth* (1788) Jamesa Huttona (* 1726; † 1797) je uveljavila Novakovi podobno domnevo o več milijonov let stari Zemlji. Novost je bila nedvomno predmet ugibanj že nekaj let pred Huttonovim natisom. Tako so študentje pri Novaku slišali o visoki starosti Zemlje, medtem ko jim je Ambschell v sklepnih urah fizikalne geografije in astronomije predaval o mnogo mlajšem vesoljstvu.

Eden boljših Novakovih študentov, bržkone Jožef Koschitz (Košič) iz Vodice, je dne 17. 4. 1785 prijavil domnevno krivoverske Novakove nauke novemu rektorju Ambschellu. Ambschell si seveda ni pustil dvakrat reči, pri tem pa je zagrešil hudo upravno napako. Jožefinske reforme so leta 1783 za osem let odpravile deželno glavarstvo za Kranjsko; deželna uprava je prešla pod pristojnost notranjeavstrijskega gubernija v Gradcu. Neprevidni Ambschell je spremembo sedeža oblasti kar spregledal. V slepi jezi je odnesel študentove obtožbe na ljubljansko kresijo, kjer se je prav tako kratkovidni okrožni glavar Janez Nepomuk Karl Claffenau (Kaffenau, * 1727; † 31. 5. 1814) dal zapeljati. Janez je bil sin Franca Jožefa, upravnih izkušenj pa si je nabral kot gospodar Nemške vasi, kot novomeški okrožni glavar med letoma 1767 in 1783 in kot cesarsko-kraljevi svetnik. Kot okrožni komisar je dne 21. 1. 1788 poročil Marijo Katarino pl. Lichenthal ob pričah Francu Saleškem pl. Galu in Francu baronu Flödniggu (Schiviz 1905, 293, 304; Vrhovec 1891, 124).

Ime, kraj in čas rojstva	Študij drugega razreda humanite- te	Študij prvega letnika filozofije pri Novaku
Jožef Koschitz (* Vodice)	1783/1784, pohvaljen	1784/1785
Andreas Jeras (Jonas) »Carn. Stechouzens«, morda Stahovica, severno od Kamnika	1783/1784	1784/1785

Ime, kraj in čas rojstva	Študij drugega razreda humanite- te	Študij prvega letnika filozofije pri Novaku
Franc Ksaver Vouk (* Vipava)	1783/1784, pohvaljen	1784/1785
Franc Krenn (Ksaver Hren, * Dob)	1781/1782	1782/1783?
Janez Homann (* Železniki)	1782/1783, pohvaljen	1783/1784?
Jurij Dolinar (* 19. 4. 1764, Volča v Poljanski dolini; † 1858)	1783/1784, nagrajen	1784/1785
Jožef Vogou (* Ljubljana)	1783/1784, nagrajen	1784/1785

Tabela 2: *Ljubljanski študentski tožniki profesorja Novaka (Črnivec 1999, 321–322)*

Domnevne Novakove prekrške so ocenjevali okrožni protokolist Linhart, Ambschell in okrožni glavar Claffenau v ad hoc sestavljeni komisiji. Novak ni imel nikarkršnih možnosti, saj ga ni zagovarjal niti dokaj svobodomiselni Linhart. Zaslišali so sedem študentov, ki so večinoma prav tedaj poslušali Novakova predavanja v prvem letniku ljubljanskih študijev filozofije. Vmešanih dijakov je bilo za spoznanje manj kakor med Lenačevim preganjanjem Ambschella. Med študenti tožniki se je v poznejšem poklicu najbolj izkazal pravnik Jurij Dolinar, frančiškanski varovanec med ljubljanskim študijem. Zaradi ukinitve ljubljanske filozofije se je prešolal v Gradec ob podpori nekdanjega jezuita Biwalda, ki je v naslednjem letu 1786/1787 postal graški rektor. Biwald mu je zaman skušal izposlovati sprejetje v graško semenišče; po sili razmer se je vpisal na pravno fakulteto in študij nadaljeval na Dunaju na pobudo dobra tri leta starejšega sorodnika pravnika Poljanca Tomaža Dolinarja (* 1760; † 1839), ki je bil morda istoveten z Ambschellovim tožnikom, Ločanom Antoniusom Dollinerjem. Tomaž Dolinar je sprva nameraval študirati matematiko in astronomijo; kot Knafljeve štipendist leta 1786 je Tomaž dejansko promoviral komaj mesec dni za Jurijem, dne 28. 11. 1796. Leta 1798 je Jurij Dolinar postal profesor cerkvenega prava in cerkvene zgodovine na liceju v Ljubljani, kjer je bil dne 11. 4. 1814 krstni boter sodelavcu, profesorju matematike Leopoldu Gunzu, ki je bil dotlej judovske veroizpovedi (Črnivec 1999, 316; 321; 322; Glonar 1925, 1:142; Vodopivec 1971, 66; 81).

Nova komisija v isti sestavi se je sestala v Ambschellovem stanovanju dne 14. 6. 1785; domnevno bolni Novak se je zagovarjal, pisno opravičujoč se z bojznijo pred nasiljem; Bog ve, ali se je bal Ambschella ali celo študentov. Dne 15. 6. 1785 je bila Novaku odvzeta plača in ni smel več predavati. Novakovo katedro je prevzel kar Ambschell, dokler ni posegel vmes graški gubernij. Ambschellove obtožbe so poslali v Gradec, kjer so užaljeno ugotovili, da je ljubljanska kresija prekoračila svoja pooblastila z reševanjem povsem »znanstvenih« vprašanj. Dne 25. 6. 1785 je guverner poslal Claffenau dve zasebni pismi in Novaka opral Ambschellovih obtožb. Nadomeščanje nekdanjega jezuita Ambschella ni bilo vseh jožefincem. Nepredvidni Ambschell je bil zaslišan in odstavljen zaradi napačnih ukrepov proti Novaku. Graški nadrejeni in cesarjevi dvorjani so navili ušesa ljubljanskim oblastem dne 18. 10. 1785 in nevěščnosti izkoristili za predvideno ukinitve ljubljanske filozofije dne 25. 10. 1785, »da se nebi kopičili tovrstni spori«. Odločilno besedo je imel prefekt dunajske cesarske knjižnice od leta 1777 dalje, državni svetnik, direktor nove komisije za cenzuro (1782–1791), prostožidar in mecen glasbenikov,

Gottfried baron van Swieten. Gottfried se je razsvetljenske miselnosti navzel kot pomočnik grofa Kobencla v Bruslju, zato je potegnil z Novakom. Zaposlil ga je na položaju profesorja filozofije na prestižni terezijansko-savojski akademiji (na Terezijanišču), kjer je svoj čas sam študiral pri jezuitih; Swieten je bil direktor državne komisije za izobraževanje v letih med 1781 in 1791. Jell je dobil položaj izrednega profesorja uporabne matematike v nedavno priključenem Lvovu. Ambschell je na dunajski univerzi briljiral med najpomembnejšimi zagovorniki Boškovičevih idej. Ljubljanski gordijski voz je bil razrešen razmeroma blagohotno tudi v primerjavi s težavami profesorja Bolzana s praške visoke šole v letu 1830 pod Metternichovim režimom, je pozneje pribil A. Dimitz z varne razdalje osmih desetletij (Dimitz 1869, 113:1–2; Dimitz 1876, 217–218; Dimitz 1864; Remeš 1912, 68–69; 73; Polec 1929, 15–16; 20; Kidrič 1960, 208; Schmidt 1963, 1:313; AS 14, fasc. 4; T.P. 1864, 102–104; Linhart 1950, 435; 560–561).

Kljub zatrevanju v pismu Zieglerjevemu in svojemu prijatelju Martinu Kuraltu dne 20. 11. 1785 je Linhart vsaj potihoma podpiral Novaka, ki ga je dne 27. 5. 1786 in dne 20. 4. 1787 predlagal za rektorja obnovljene ljubljanske filozofije in ob tem pomenljivo spregledal prejšnjega rektorja Ambschella. Za fizikalna oziroma astronomska predavanja je Ljubljančanom raje ponudil goriškega profesorja fizike s prirodopisom, Avgušтина Michelazzija (* 1732, Reka; † 1820, Dunaj); seveda bi dunajskega profesorja Ambschella tudi drugače le stežka pridobil za vrnitev v Ljubljano. Žal je visoka ljubljanska služba prišla prepozno za Novaka, ki je že pred obnovo ljubljanske filozofije umrl v Stični, kjer so leta 1784 ukinili cistercijski samostan, do nedavnega Linhartov in Kuraltov dom (Linhart 1950, 435; 560–561; Nečasek 1861, 3:8).

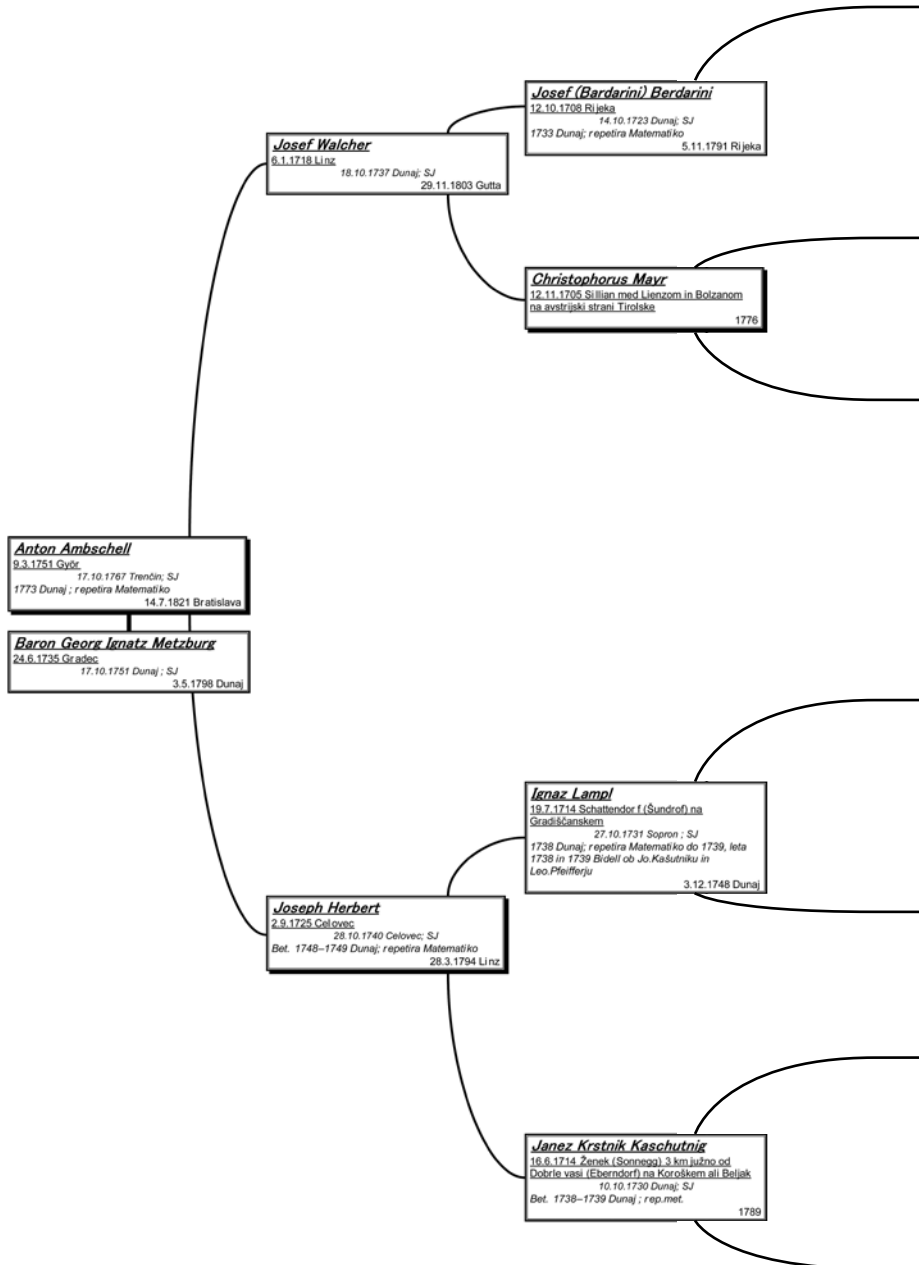
6. Ambschell po odhodu iz Ljubljane

Ambschell je bil začetnik uporabe strelovoda na Kranjskem v času, ko koristnost strelovoda še ni bila vsesplošno priznana. Trideset let po Dalibardu je bil strelovod v naših krajih še vedno novost, saj je prvi strelovod na Štajerskem postavil šele Biwald. Razprave okrog različnih teorij delovanja strelovoda so potekale tudi v razvitejših znanstvenih središčih, denimo pri Cavallu leta 1782 v Angliji. Tudi leta 1807 je Ambschell veliko navajal Franklina, ni pa še citiral meritev Charlesa Augustina Coulomba ali celo Volta, katerih odkritja so se mu morda zdela še preveč nova za objavo. Delovanje strele v samostanski cerkvi sv. Martina tri milje južno od Ljubljane (na Igu) leta 1782 je Ambschell takole opisal: »V letu 1782 je udarila strela južno od Ljubljane na Kranjskem v križ na turen cerkve /.../, od koder je skozi poslopje stekla v zemljo.« Dogodek je sprožil splošno zanimanje, saj je postalo očitno, da potuje materija bliska po najbližji poti, kakor je leta 1749 še pred Benjaminom Franklinom ugotovil jezuitski misijonar v Paragvaju, Martin Dobrizhoffer (Dobrizhoffer, * 7. 9. 1718, Frymurburk, na jugu Češke; SJ 1736, Trenčin; † 17. 7. 1791, Dunaj); Martin je predaval retoriko in vodil kongregacije v Ljubljani leta 1745, od leta 1749 do izгона dve desetletji pozneje je misijonaril v Paragvaju, leta 1783

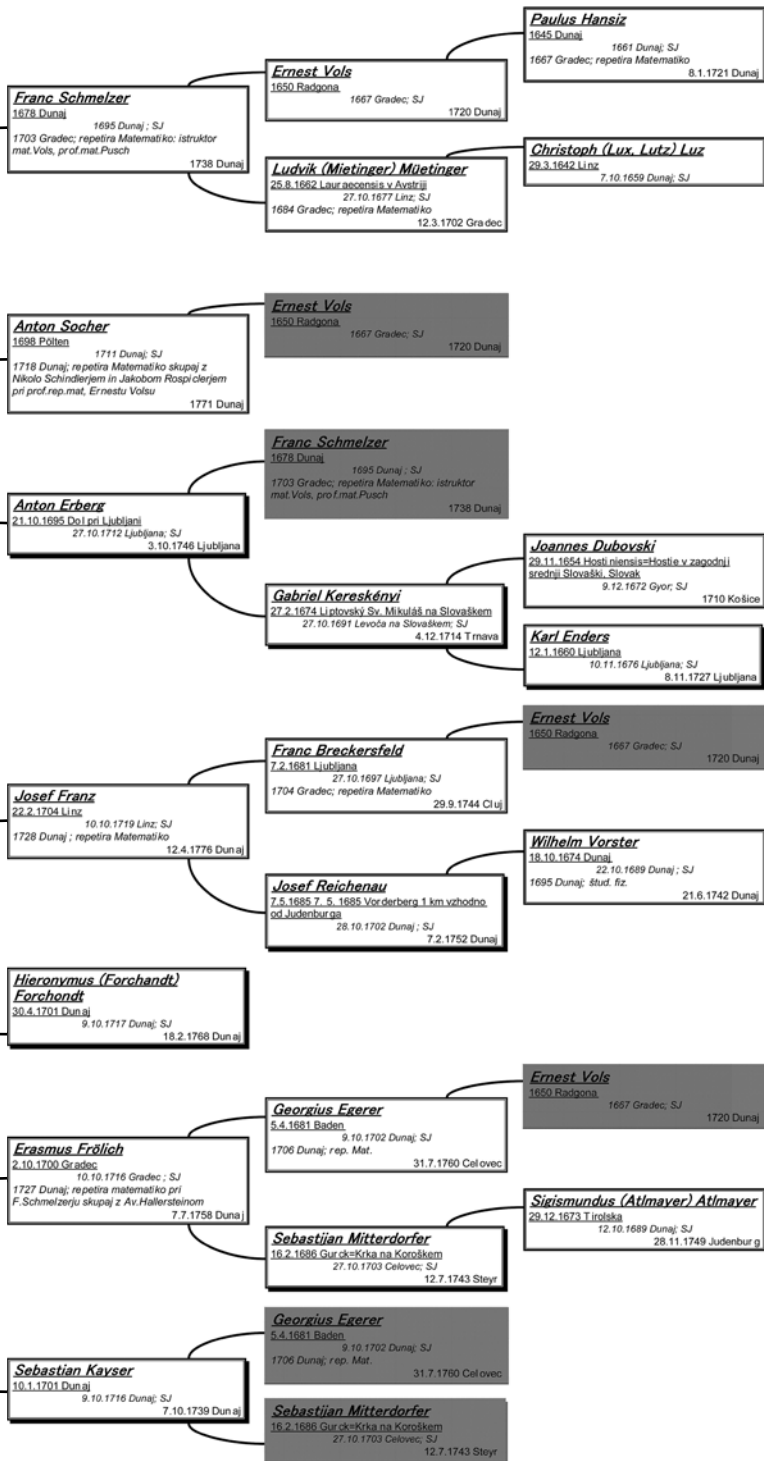
pa je prvič objavil odmevne spomine. Ambschellov dunajski profesor in sodelavec Joseph Edler Herbert (* 1725, Celovec; SJ 1740, Celovec; † 1794, Linz) je iz žice naredil strelvod na stolpu visoke stavbe v bližini svojega stanovanja (Kunitsch 1808, 27; Ambschell 1792, poglavje 199; Ambschell 1807, 2: 133–138; 4:107; 112).

Dne 7. 4. 1790 je Ambschell po vrnitvi iz Bratislave na Dunaju pisal Jožefu Kalasancu Erbergu, ki je tisti čas na Dunaju končeval študij fizike. Zahvalil se je za pismo z dne 25. 3. 1790 in poročal o obisku pri svojem nekdanjem sošolcu in Erbergovem profesorju Metzburgu v njegovem dvosobnem stanovanju. Georg Ignatz baron Metzburg (* 1735, Gradec; SJ 1751; † 1798, Dunaj) je odgovoril na pisanje Raigersfelda, bržkone Erbergovega bratranca Franca Borgia Karla barona Raigersfelda (Rakovec, * 1736; SJ 1752; † 1800, Ljubljana). Franc je bil leta 1762/1763 sošolec Gabrijela Gruberja v prvem letniku dunajskih teoloških študijev, nato profesor zgodovine na Terezijanišču, tisti čas pa stolni kanonik v Ljubljani. Pod datacijo in podpisom je Ambschell prosil, naj Raigersfeld pomaga njegovemu bolnemu prijatelju, ljubljanskemu upokojenemu profesorju, nekdanjemu jezuitu Martinu Nagliču. Podobno kakor Ambschell je bil tudi Gabrijel Gruber v dobrih odnosih z baroni Erbergi, med katerimi so bili številni jezuiti. Kmalu po prepovedi jezuitov je dne 14. 10. 1773 navigacijski direktor Gruber pisal očetu Jožefa Kalasanca, gospodarju Dola Volfgangu Danijelu Erbergu (* 1714; † 1783). Poročal je o svojem vodenju urejevanja toka reke Save, ki je bila še posebej pomembna za graščino Dol ob Savi (AS 730, Dolski arhiv, fasc. 41, folij 66–67; 943–950; *Catalogus personarum* 1763, 34).

Ambschell in Gruber sta pozneje med vsemi sprtimi ljubljanskimi profesorji naredila najbolj odmevni karieri. Kot ljubljanski profesor teoretičnega in eksperimentalnega naravoslovja (fizike) in rektor v Bratislavi leta 1808 in leta 1816 je Ambschell obdržal položaj na dunajski filozofski fakulteti; le zadnja štiri leta je imel zgolj naslov bratislavskega kanonika. Leta 1787 je bil kanonik v Pičanu v Istri, podobno kakor je bil Lenac kanonik in generalni vikar pičanske škofije. Od leta 1808 dalje je bil Ambschell kanonik v Bratislavi; tamkajšnji kolegijski cerkvi je zapustil svojo knjižnico. Od leta 1793 dalje je bil superintendant sedme dunajske univerzitetne ustanove, imenovane po cesarju Ferdinandu III., za dvanajst študentov, štipendiranih po 60 fl na leto, naslednje leto pa še superintendant desete ustanove, ustanovljene dne 30. 4. 1763, imenovane Gillerische, za dva študenta s štipendijama po 26 fl 12 kr na leto. Ustanovi je vodil celo desetletje. Fiziko je predaval ob delovnikih med 9. in 10. uro dopoldne. Preden je postal vodja Ferdinandove ustanove, je bil od leta 1789 dalje dunajski profesor eksperimentalnega naravoslovja in mehanike, nato pa je svoj naziv spremenil v profesorja fizike in mehanike. Sprememba se je ujemala z Ambschellovim prestižnim dekanskim položajem: na filozofski fakulteti ga je prevzel po Karpu in po matematiku Wilhelmu Bauerju, ki sta bila dekana leta 1790 in leta 1791. Leta 1795 in leta 1796 sta bila Franc Karpe in naravoslovec nizozemskega rodu Nikolaj Jacquin člana študijskega konsenza filozofske fakultete, Ambschell pa je leta 1797 postal član kolegijskega zbora profesorjev filozofije. Ambschell je skupaj z Linhartom in s Kuraltom deloval v obnovljeni Akademiji operozov, Karpe pa, žal, ne. Ambschell članstva v Akademiji ni izpostavljajal v svojih knjigah in v dunajskih

Slika 1: Akademsko drevo jezuitskih profesorjev, Antona Amschella in drugih učiteljev: profesorji fizike so zapisani v osenčenih pravokotnikih, profesorji matematike pa ne (avtorjeva risba).

šematizmih, toliko bolj pa je poudarjal svoje članstvo v kranjski Družbi za poljedelstvo in koristne umetnosti (*Hof- und Staats-Schematismus* 1775, 276; 1776, 263; 1778, 284; 1779, 296; 1781, 305; 1785, 276; 1787, 287; 1788, 262; 1789, 249, 275; 1791, 248, 280; 1793, 253, 257, 285; 1794, 244–245, 248, 249, 276; 1795, 230, 232, 235, 239, 266; 1796, 230, 234, 260; 1797, 224, 228, 229, 256; 1803, 266, 271, 301; 1804, 274, 279, 310; 1807, 657, 664; 1808, 650, 675; 1816, 704; 1817, 107; *Wiener Universitäts schematismus für das Jahr 1798*, 12; 20–21; 42; 58; 97).

7. Sklep

Nedvomno sodi Ambschell med strokovnjake tistega kova, ki jih Slovenci vedno pogrešamo. Ljubljanska nasprotja med poznimi janzenisti jožefinci in (nekdanjimi) jezuiti so bila podobna obračunom na drugih katoliških fakultetah v Evropi. Posebnost je bila predvsem to, da je niti ljubljanskih obračunov v veliki meri iz ozadja vodil poznejši jezuitski general Gabrijel Gruber. Celo domiselni Gruber pa ni mogel ustaviti plazu negodovanja: z vseh strani se je usul na jezuite, ki jih je nenadoma zapustil sam papež. V tem smislu je tedanje dogajanje v Ljubljani kot zadnja kranjska dejavnost v Gruberjevi režiji vsekakor vredno pozornosti.

Kratice

AS – Arhiv Republike Slovenije.

SBL – *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

ZAL LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Reference

Rokopisni viri

AS 7, Deželno glavarstvo.

AS 14, Gubernij v Ljubljani, registratura I, oddelek II.

AS 33, Deželna vlada.

AS 115, Kresijski urad Ljubljana, 1751–1882.

AS 730, Dolski arhiv.

ZAL LJU 184, Klasična gimnazija v Ljubljani, akcijski fond 1.

ZAL LJU 346-82-688, Rokopisni elaborati, Fabjančič, Vladislav, knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev.

Periodika

Catalogus personarum et Officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu. Dunaj: s. n.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der deutschen gräflichen. 1855–. Zv. 13. Gotha: s. n.

Hof- und Staats-Schematismus. 1775. Dunaj: s. n.

Neuer Instanzkalender auf das Jahr 1782. In welchem die k. k. boeheimische und österreichische Hofkanzley, und die k. k. oberste Justizstelle, dann sammentlich hoch- und niedere Dikasterien und Stellen dieses Herzogthums Krain enthalten sind. 1781. Laybach [Ljubljana].

Österreichisches Biographisches Lexikon. 1966. Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften.v

Wiener Universitäts schematismus für das Jahr 1798. [1798] Anton Pillebois, ur. S. l.: s. n.

Druge reference

- Ambshell, Anton.** 1792. *Anfangsgründe der allgemeinen auf Erscheinungen und Versuche gebauten Naturlehre zum Gebrauch seiner Vorlesungen Vierte Abhandlung, von dem Feuer, und der electrischen Materie.* Dunaj: Schmidt.
- . 1807. *Elementa physicae: e phaenomenis et experimentis deducta, aut attentione stabilita: in usum suorum auditorum conscripta, ac in dissertationes sex divisa: dissertatio quarta de materia electrica.* Vindobonae [Dunaj]: Doll.
- Ciperle, Jože.** 1980. *Ljubljanska gimnazija (1773–1808): I. del. Kronika* [Ljubljana] 28:111–127.
- . 2001. *Podoba velikega učilišča Ljubljanskega: Licej v Ljubljani 1800–1848.* Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2009. *Ustanovitev Univerze v Ljubljani v letu 1919.* Ljubljana: Univerza.
- Buffon, Georges Louis Leclerc.** 1841. *Oeuvres completes de Buffon.* Pariz: s. n.
- Črničec, Živka, idr.** 1999. *Ljubljanski klasiki 1563–1965.* Ljubljana: Maturanti klasične gimnazije.
- Dimitz, Avgust.** 1869. *Die Jesuiten in Krain, III. Laibacher Tagblatt: Feuilleton, 21. 5., št. 113, 1–2.*
- . 1864. *Die Aufhebung der philosophischen Facultät in Laibach: Ein Curiosum aus der josephinischen Zeit.* *Tagespost.*
- . 1876. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813 mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung.* Laibach [Ljubljana]: I. Kleinmayr & F. Bamberg.
- Faganel, Jože.** 1999. *Zoisovi rokopisi.* Ljubljana: ZRC SAZU.
- Glonar, Joža.** 1925. *Dolinar Jurij, jurist* [Geslo]. *Slovenski biografski leksikon.* Zv. 1, 142.
- Hoško, Franjo Emanuel.** 2005. *Jozefinist Franjo Tomičič iz Kastva (1729–1790)* V: Franjo Emanuel Hoško, ur. *Zbornik Marijana Jurčevića: O čovjeku i Bogu.* Kršćanska sadašnjost: Zagreb.
- . 2010. *Jozefinist Riječanin Josip Grgur Lenac.* V: Aleksandra Golubović, ur. *Vječno u vremenu.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Teologija u Rijeci.
- Kidrič, France.** 1960. *Novak* [Geslo]. *Slovenski biografski leksikon.* Zv. 2.
- Kolar, Bogdan.** 2004. *Teološki študij in bogoslovno semenišče v Ljubljani v času škofa Karla J. Herbersteina.* V: *Herbersteinov simpozij v Rimu, 73–92.* Ur. Škulj, Edo. Celje: Mohorjeva družba.
- Kunisch, Michael.** 1808. *Biographie des Herrn Leopold Gottlieb Biwald, der Weltweisheit und Gottesgelehrtheit Doctor – ord. off. Professor der Physik. etc. am k. k. Lyceum zu Graetz.* Grätz [Graced]: Tanzer.
- Lavrič, Ana.** 2004. *Likovna umetnost v Herbersteinovem času.* V: *Herbersteinov simpozij v Rimu, 45–476.* Ur. Škulj, Edo. Celje: Mohorjeva družba.
- Linhart, Anton Tomaž.** 1950. *Zbrano delo.* Ljubljana: DZS.
- Lukács, Ladislaus.** 1987; 1988. *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1555–1773).* Zv. 1–3. Rim: s. n.
- Marolt, Janez.** 2004. *Škof Karl Herberstein in njegovi dopisovalci V: Herbersteinov simpozij v Rimu, 399–412.* Ur. Škulj, Edo. Celje: Mohorjeva družba.
- Nečasek, Janez.** 1859. *Das Majestätsgesuch des ständischen Ausschusses um Wiederherstellung des philosophischen Studiums zu Laibach vom 20. April 1787.* *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 25–36.*
- . 1860; 1861. *Geschichte des Laibacher Gymnasiums. Programm und Jahresbericht des kaiser. königl. Obergymnasiums zu Laibach.* Laibach [Ljubljana].
- Polec, Janko.** 1929. *Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo.* V: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929.* Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra I..
- Preinfalk, Miha.** 2013. *Puštalski baroni Wolkenšpergi – danes in nikoli več. Loški razgledi 59:231–242.*
- Rajšp, Vincenc.** 1992. *Ukinitve jezuitskega reda na Slovenskem.* V: *Jezuiti na Slovenskem, 255–274.* Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani in Provincialat slovenske province Družbe Jezusove.
- Remeš, Moric.** 1912. *Abbé Martin Kuralt: Življenjske črte in prispevek k zgodovini narodnega prebujenja Slovencev.* *Zbornik.* Zv. 14, 1–80. Ljubljana: Matica slovenska.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig.** 1905. *Der Adel in der Matrikel des Herzogtums Krain.* Görz: samozaložba.
- Schmidt, Vlado.** 1963; 1964; 1966. *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem.* 3 zv. Ljubljana: DZS.
- Schönfeld, Ignaz.** 1825. *Adels-Schematismus des Österreichischen Kaiserstaates.* Dunaj: Schaumburg.
- Sorč, Ciril.** 2004. *Škof Karl Janez Herberstein in njegovi sodelavci.* V: *Herbersteinov simpozij v Rimu, 175–184.* Ur. Škulj, Edo. Celje: Mohorjeva družba.
- Štefaniva, Rozka.** 1990. *Slovenski razsvetljenec Martin Kuralt v lvovski dobi.* *Slavistična revija* 38, št. 2 (april/junij).

- T. P.** 1864. Die Aufhebung der philosophischen Facultät in Laibach: Ein Curiosum aus der Josephinischen Zeit. Mitgetheilt von A. D. (Avgust Dimitz; podpisan T. P.). *Blätter auß Krain* (Beilage zur *Laibacher Zeitung*) 8, št. 26 (2. 7.), 102–104.
- Umek, Ema.** 2006. Kranjska kmetijska družba: 1767–1787. *Arhivi* 29, št. 1:1–34.
- Verhovc, Josip.** 1905. P. Gabriel Gruber. *Slovenec*, št. 69, 1–2.
- Vodopivec, Peter.** 1971. Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove. Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo.
- Vovko, Andrej.** 2004. *Škof Herberstein in šolski sistem v luči zgodovinske literature*. V: Herbersteinov simpozij v Rimu, 413–428. Ur. Škulj, Edo. Celje: Mohorjeva družba.
- Vrhovec, Ivan.** 1891. *Zgodovina Novega mesta*. Ljubljana: Matica slovenska.